

randae veritatis“ cím alatt összegyűjtött jegyzőkönyveket, amelyeket Váradon, 1209—1235 között, Szent László sírjánál megtartott „tüzes-vas próbák“-ról vettek fel. A kolozsvári nyomda további kiadványai Hoffgreff és Heltai közös impresszumával jelennek meg 1552 végéig. Ekkor a társak valamiért összekülönböztek, 1553-ban csak a Heltai nevéen, 1554-től 1559-ig viszont csak Hoffgreff nevéen állott. 1559-től mindvégig a nyomda a Heltai családnak volt a tulajdona.

³ 15 esztendő alatt, a török—német és a vallási küzdelmek viharai között nem volt könnyű, nyomdatechnikailag gyerekcipőben járva, ez a szolgálat, sőt egyenesen életveszélyes volt Martinuzzi György tilalma miatt.

⁴ A debreceni zsinat 1561-i végzése.

⁵ Bár Erasmus 1504-ben úgy nyilatkozott, hogy kénytelen lemondani arról, hogy héberül megtanuljon, mégis abban a nagy támadásban, amelyet a dominikánus inkvizitor, a konvertált Pfefferkorn indított a nagy tudású Reuchlin, illetve a teológiában új korszakot nyitó műve, „De rudimentis linguae Hebraicae“ ellen, Reuchlin mellé áll, „prorsus idiota“-nak nevezve Pfefferkorn. A lutheri reformáció későbbi védelmezőjeként ismert Ulrich von Hutten is Reuchlint támogatja, és éppen a reformáció évében 2. kiadását megérő „Epistolae obscurorum virorum“-ban, társaival együtt, az egész világ előtt nevétségessé teszi Pfefferkorn és inkvizitor-szövetségesei konyhai latinságát és juttat Reuchlinnek teljes tudományos elégtételt, pedig a császári rendelet indexre tette Reuchlin műveit, és elégették azokat, ha az inkvizíció kezébe kerültek.

⁶ Tischreden. Leipzig 1903. 588. l.

⁷ Dán Róbert.

⁸ Vö. az egészre nézve Dán Róberttel.

⁹ Geiger: Das Studium der hebraischen Sprache in Deutschland vom Ende des XV. bis zur Mitte des XVI. Jahrh. Breslau, 1870, 95. l.

¹⁰ Vö. Dán R.: I.m. 47—60. l.

¹¹ Érdekesen jelentkezik itt a héber szöveget alapul vevő teológiai probléma, a szentháromságtan kérdése. Az 1552-ben megjelent „Prophetáknac irások“ bibliai részkiadásban a Jer 23:36. versben („...mindenkinek terhes lesz az Ó szava, ha elforgatjátok az élő Istennek, a Seregek Urának, a mi Istenünknek beszédét“) az eredeti héber szövegben egymásután fordul elő a Jáhvé és az Elohim Isten név. Tudjuk, hogy a héber nyelvnek az a tulajdonsága, hogy „az elvont főneveket formailag többes számmal fejezi ki“. Ez azután a szentháromságtant vallók számára önként kínálkozott alapérvnek. Méliusz fordításaiban az „Elohim“-ot mindenütt „Szentháromság“-gal fordítja. Miután Heltaiék a fordítás idején még nem voltak unitáriusok, illetve Vizaknai később sem lett azzá, itt a következő magyarázó szöveget találjuk: „A Sidóban így vagon: Az élő Isteneknek, — mintha többen volnának, de maga azután egy URnak mondgya, hogy megmutassa a három szövémet az egy istenségbe.“ (Heltai ezt az álláspontját később a Háló-ban megváltoztatta.) — (Vö. az egészre, különösen Méliusz bibliafordító munkásságára nézve Dán R.: i.m. 64.) — Enyedi György, unitárius püspök néhány évtizeddel később vita-irataiban erre a „grammatikai tévedésre“ is utalva védi az egyistentant.

A HELTAI-NEMZETSÉG

Borbély István emlékének

Heltai Gáspár származásáról, születése helyéről és idejéről mind a régi, mind a mai irodalomtörténeti irodalomban egymásnak ellentmondó és esetenként téves állítások voltak, illetve vannak forgalomban. Borbély István kiváló monográfiája (Heltai Gáspár, Budapest, 1907) volt az

első, melyben Heltai születési helye és származása, véleményünk szerint, helyesen van megadva.

Ez azonban, sajnos, nem gátolja az irodalomtörténészeket abban, hogy Borbély István megállapításainak figyelembe vétele nélkül, továbbra is kitartsanak Heltai csnádi (heltai) származása mellett. Waldapfel József¹ nem tartja kizártnak Heltai azonosítását az 1505-ben említett Caspar von Heltauval, a bécsi egyetem hallgatójával, aki 1526-ban Csnădioara plébánosa volt.² Horváth János szerint Heltai magyar neve azt a nézetet valószínűsíti, hogy heltai, azaz csnádi születésű volt. Wittenbergben „Caspar Heltensis Transilvanus“ (1543) néven iratkozott be az egyetemre, s ez szintén a Heltau helységnévre utal. Horváth sem tartja lehetetlennek azonosságát az 1505-ben, majd 1526-ban említett Caspar von Heltauval.²

Heltai szász nemzetisége vitathatatlan, nem magyar voltát több ízben maga is hangsúlyozta. Az *részegségnek és tobzodásnak veszedelmes voltáról való Dialógus* (Kolozsvár, 1552) ajánlásában ezeket írja Kendi Antalnak: „Kerem ezokáért te kegyelmedet... ha szinte tiszta magyarsággal írva nincsen, te kegyelmet meg bochassa: Mert iol tudgya te Kegyelmet, hogy nyeluem szerént szász vagyoc es eszt a keveset tizenhat esztendeig tanultam.“ A szász nemzetiségű Heltai, aki a templomban németül prédikál, 1553-ban kiadott magyar katekizmusát⁴ „Szent Györgyi Peter deáknak Nagy Bányán lakozónak“ ajánlja, és ebben a magyar nyelvű irodalom pártolását hozza fel méltóságukért azokkal szemben, akik őt nyelvi-nemzeti hovatarozásáért támadták: „Akartam én is tiszteletbeli hívséget mutatni, nem csak az én tulajdon nyelvemen való prédikálásommal, mert az szerént szász vagyoc, hanem tisztességes magyar nyelven való munkámmal avagy írásommal is... egy nyihányan a colosuari tettetés és nemes keresztények közzül, az ördöknec második tulaydonságát köuetvén, abból vádoltanak előted engemet, mivel hogy a tisztességes magyar nyelvnecc gyalázattyára iarnec és mivel hogy annac romlására igyeközném. Euel azokáért e munkámmal auagy írásommal és a többiuel kiket kiadando vagyoc, az Ur Istenecc aiándokából meg akartam, meg is akarom bizonyítani, hogy azoc az én rágalma-zóim, meg kimillettec az Igazságot mondani es irigységből hamisságot és hazakságot kepeltec.“

Heltai családnevét németül Helthnek, magyarul Heltainak és latinul Heltusnak vagy Heltensisnek írták. A német forma gyakran ponttal írott (Helt.), tehát rövidítés formájában fordul elő. A kolozsvári magyar és szász polgárok pereskedéséről író német krónikában⁵ Heltai mint a szászság érdekeit védő egyik tanácsos szerepel, és neve *Casparus Heltner*ként fordul elő. Ennek a Heltner formának rövidítéséből keletkezhetett a Helth névalak.

Borbély István idézett műve szerint Heltai Gáspár 1510—1515 között született⁶ Szebenben. Apja, Johann vagy Hans Heltner városi polgár vagy tanácsstag (juratus civis) 1521-ben halt meg. Hans Heltner Magdalena nevű leánya⁷, vagyis Heltai Gáspár leánytestvére először Georg Reicherstorffer ismert erdélyi humanista testvérével, Nicasius Reicherstorfferrel volt jegyben, majd 1521-ben Johann Hecht gazdag patrícius és Szeben város notáriusának felesége lett.⁸

Heltai apjának, a jómódú Hans Heltner szebeni patríciusnak, életé utolsó éveiben egy főleg tímárok lakta városnegyedben volt háza. A szebeni adójegyzékekben 1484-ben felbukkanó Hans Heltner⁹ 1496-tól kezdve már mint adóbeszedő fordul elő¹⁰. Tágabb értelemben vett szomszédai közül Paul Horwath és Georg Hecht már több ízben a polgármesteri tisztség viselői is voltak.¹¹ A XV—XVI. század fordulóján Hans Heltner városi kiküldetésben gyakran utazik Erdély különböző vidékeire.¹² Ezekben az években a városi jegyzőkönyvek őt mint „urat“ (her, dominus) emlegetik, mely megszólítás csak a tanácsstagokat illette meg. 1506-tól kezdve Hans Heltner egy városi közigazgatási egység, egy ún. tizenketted vezetője volt.¹³

Heltai Gáspár kolozsvári tartózkodása alatt (1544 után) is élvezte szebeni földieinek jóindulatát. Ez természetesen csak úgy érthető, ha tényleg szebeni születésű volt, mert különben a városi tanácsnak aligha lehetett volna érdeke Heltner-Heltainak ajándékokkal kedveskedni, ha ő alkalmasint a Csnădioara-i és nem kolozsvári lelkész és egyben nem egy gazdag szebeni polgár fia lett volna.

Heltai kolozsvári tartózkodásának második évében feleségül vette *Gyulai István* lelkésztestvére leánytestvérét, Zsófiát. Gyulai István 1531-ben krakkói diak, 1551-ben kolozsvári magyar lelképásztor¹⁴, kiváló hebraista, Heltai jó barátja és segitőtársa a magyar nyelvű könyvek fordításában és kiadásában.¹⁵ Heltai az Uj Testamentum (Kolozsvár, 1561) fordításáról így ír: „Nem egyedül pedig voltam e munkában foglalatos, hanem egy reszben segített a *jambor István uram, a dési prédikátor, az en edes sogorom.*“¹⁶ A szakirodalom „jambor István uram“-at egyértelműen Gyulai Istvánnal azonosítja. Az 1567-ben említett Stephanus Julensis, a kolozsvári kollégium diákja, Gyulai István prédikátor fia lett.¹⁷

Heltai Gáspár és Gyulai Zsófia esküvője 1545 nyarán volt. A szebeni tanács 1545. augusztus 19-én Lugossi Pétert küldte a kolozsvári lelképásztor esküvőjére.¹⁸

Heltai Gáspár, miután 1569-ben az unitárius hitre tér, folytatja egyházi tevékenységét, és újra átveszi a kolozsvári szászok egyik prédikatori tisztségét. 1574-ben azonban a borzalmasan pusztító pestisnek¹⁹ ő is áldozatul esik, 1574. november 18-án Heltai Zsófiát a kolozsvári oklevelek már özvegyként említik.²⁰

Heltai Gáspárnak három gyermekéről: *Zsófia* és *Borbála* leányairól, valamint *Gáspár* fiáról van tudomásunk.

Heltai Zsófia (Sophia Helth) férje *Eppel János* unitárius szász prédikátor volt. Az Eppel család Kolozsvár őshonos patrícius családjai közé számított.²¹ Johann Eppel a wittenbergi egyetemen folytatott tanulmányai²² után hazatér Kolozsvárra. Midőn Heltai Gáspár és Titus Amicinus prédikátorok 1567-ben lemondanak tisztségükről, a kolozsvári tanács Eppel Jánost akarja lelkésznek meghívni²³, mégis csak Heltai Gáspár halála után lesz a kolozsvári szászok egyik lelkésze. Eppel neve a kolozsvári 1579. évi számadásokban is szerepel.²⁴ Heltai Zsófia házast-

sággkötése után elhagyta apja óvári otthonát, és az Eppel család tágas lakásába, ugyancsak az Óvárbán levő ún. szarvas házba költözött.²⁵ Nincs adatunk arról, hogy az Eppel János (+1582 július) — Heltai Zsófia házasságából gyermekek születtek volna.²⁶

Heltai Gáspár másik leánya, *Heltai Borbála* (Barbara Helth) háromszor kötött házasságot. Első férje egy külföldi kereskedő, *Georg Ottman*²⁷, a második férje *Hertel Péter*, aki valószínűleg Dávid Ferenc (azaz Hertel Dávid fia) testvére volt. Hertel Péter még 1587 előtt meghal²⁸, és özvegye 1587 után harmadszor férjhez megy *Enyedi György*-höz, az erdélyi unitárius egyház harmadik püspökéhez²⁹.

Ifj. Heltai Gáspár, id. Heltai Gáspár egyetlen fia 1560 körül született Kolozsváron. A kolozsvári unitárius kollégiumban, Femmich János keze alatt tanul.³⁰ Anyja, özv. Heltai Gáspárné 1582-ben bekövetkezett halála után ifj. Heltai Gáspár örökli az óvári házat és az itt működő kolozsvári nyomdát (*Vetus Castrum Domus*³¹ *Heltana Typographica*). Ifj. Heltai Gáspár gazdag és művelt értelmiségi volt, jól bírta a magyar, német és latin nyelvet. A kolozsvári tanácstagok és centumvirek 1603. évi összeírásában „Gaspar Helthi typographus“ a szász nemzetiségű polgárok között szerepel. 1600—1602 között adószedő, 1606-ban pedig királybíró³² volt. Az általa fogalmazott kolozsvári jegyzőkönyvek érdekes történelmi adatokkal és egyéb események leírásával vannak átszőve.³³ Az 1611 óta viselt városi jegyzői állásáról, betegsége és szemének gyengülése miatt, 1617 június 19-én kénytelen lemondani. Még ugyanazon év október 10-én legyengülve és megvakulva mond búcsút a földi életnek.³⁴

Ifj. Heltai Gáspár gyermekei közül csak *Heltai Anna* érte meg a felnőtt kort.³⁵ Mivel ifj. Heltai Gáspárnak nem volt férfi utóda, *vele kihalt a Heltai név és a Heltai-nemzetség férfiágon*. Azonban a Heltai-nemzetség leányágon és vele a Heltai-nyomda tulajdonjoga *Hosszu Tamás*né szül. *Heltai Anna* (Anna Helth) vonalon folytatódott.

Hosszu Tamás alias *Thomas Lang* (+1621) kolozsvári szász polgár volt. A kolozsvári levéltár adatokat őriz Hosz Lőrinc (1592) és Hosz János (1600) polgárokról.³⁶ Thummes Lang (1620: Thomas Lang) szász nemzetiségű sáfárpolgár és a városi kiadási napló jegyzője³⁷ volt. *Hosszu Tamás* nem volt kitanult nyomdász, ezért a régi Heltai-nyomda vezetését Makai Nyíró Jánosnak adta át.

Hosszu Tamás alias *Thomas Lang* és *Heltai Anna* házasságából négy gyermek született. Ifjú *Hosszu Tamás* 1644-ben családjával együtt a református vallásra tért át; *Hosszu Kata* a neves kolozsvári krónikaíró és főbíró, Lintzeg János felesége lett. *Hosszu Borbála* Kerekes (Wagner?) Péter³⁸ kerekesmester felesége lett, és végül *Hosszu Margit*, férjezett Rau.

A régi Heltai-nyomda ez esetben is leányágon öröklődött. Ifj. Heltai Gáspár negyedik unokája, *Hosszu* alias *Lang Margit*, *Rau* (Szörös, Ráv) *Mátyás*³⁹ kolozsvári szász polgárhoz vagy tanácsúrhoz ment férjhez. E házasságból két fiú született: *Szörös András* és *Szörös Mátyás*.

Szörös (Rau) András kolozsvári szász patrícius volt, aki már 1644-ben kálvinista lett. A régi Heltai-nyomdat ennek fia, *Rau (Szörös) János* öröklő, aki Abrugyi György unitárius nyomdászt alkalmazza. Az 1659—60-as években a Heltai-nyomda impressiumában szerepel Ráv (Szörös) János neve.⁴⁰ Frank Ádám, a kolozsvári szász unitáriusok hasonló nevű lelkipásztorának fia, 1667-ben keltezett leveléből kitűnik, hogy a teljesen elkopott Heltai-féle betűkészlet még mindig a Szörös (Ráv) család tulajdonában volt.⁴¹ Szörös (Rau) András másik fia, *Szörös Péter* az abrudbányai unitárius eklézsia egyik legbuzgóbb híve volt. Az abrudbányai unitárius egyháznak 1648-ban „Szörös Péter uram ada 40 nehezék, tizenkét gradum anyi érő pénzt.”⁴²

Id. Szörös (Rau) Mátyás hasonló nevű fia, *ifj. Szörös (Rau, Ráv) Mátyás* (+1661) unitárius lelkész már 1618-ban megnősült. Mivel az unitárius egyház püspöki székére vágyott, 1637-ben a kolozsvári eklézsiaiban komoly vitát idézett elő⁴³, melynek szomorú következménye volt az egyháztörténelemből jól ismert dési komplanáció. Tévelygései ellenére holtáig megmaradt unitáriusnak.

A Heltai (Heltner-Helt) család története a fennebb felsorolt adatok szerint öt nemzedéken át volt követhető. Az első nemzedék képviselője, Hans Heltner tanácsúr szebeni volt. Hans Heltner alias Heltner János gyermekei közül csak Magdalénáról és híres fiáról, Heltai Gáspárról van biztos tudomásunk. Figyelemre méltó a család felekezeti metamorfózisa is. Hans Heltner, bár bizonyára mint katolikus halt meg, életének utolsó éveiben kezdődik, éppen Szebenben, a reformáció első térhódítása. Fia, Heltai Gáspár 1544-től kezdődőleg Kolozsvár első lutheránus lelkipásztora volt, majd kb. 1560-tól Dávid Ferencsel együtt kálvinista lett, és ezt a hitet vallotta 1569-ig. Ettől az évtől kezdve *id. Heltai Gáspár, valamint gyermekei és unokái a kolozsvári unitárius polgárság törzsgárdájához tartoztak.* *Ifj. Heltai Gáspár* unokája, Hosszu Margit (Margaret Lang) és férje, *id. Rau (Szörös) Mátyás* még egyértelműen unitárius volt, de fia, Mátyás felekezeten belüli villongást idéz elő, ennek testvére, András áttért a református hitre.

A Heltai család története, azon túl, hogy Heltai Gáspár a magyar nyelvű könyvkiadás és az irodalmi nyelv egyik úttörője, vallástörténeti szemszögből nézve megmutatja a kolozsvári reformáció korabeli lakosága felekezeti többrétűségét és színességét.

SEBESI PÁL

JEGYZETEK

¹ Waldapfel József, Heltai Gáspár és forrásai. ItK (Irodalomtörténeti Közlemények), 1934, 233.

² Szinnyei József (Magyar írók élete és munkái IV. Bpest, 1896, 685) is Heltai nagydisznói származásának híve volt („Heltai Gáspár, protestáns lelkész, legnagyobb valószínűség szerint nagydisznói [Heltau] származású s erdélyi szász

szülők gyermeke volt“), bár már Joseph Trausch (Schriftsteller-Lexikon der siebenbürger Deutschen II. Brassó, 1870, 102) kétségbe vonta ezt a lehetőséget („Klausenburg kann sein Geburtsort nicht sein, weil er es selbst seine zweite Vaterstadt nennt und dass es Heltau, in Hermannstädter Stuhl gewesen, ist mir sehr zweifelhaft“).

³ Horváth János, A reformáció jegyében. Budapest, 1957.

⁴ Catechismvs... Heltai Gaspartól, a colosuari plebanostól az együgyü keresztényeknek építésére. Colosvarba 1553. Vö. RMNY, 100. sz.

⁵ Kiadta Kemény József, Deutsche Fundgruben. Klausenburg, 1839, I., 95—105. A kolozsvári magyar polgárok 1568. évi válaszát Benczédi Gergely közölte (A kolozsvári magyarok panasza a kolozsvári szászok ellen 1568-ban). Vö. Keresztény Magvető, XX, 1885, 25—30.

⁶ Czóbel Ernő szerint (Heltai Gáspár születésének ideje. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1909, 714—715.), Heltai születési éve 1505 körül lehetett.

⁷ „Sponsalium pretensorum videlicet inter dictum Johannem Hecht et certam Magdalenam quondam filiam circumspecti Johannis Heltner ciuis Cibiniensis...“, Vö. Fabritius Károly, Pemfflinger Márk szász gróf élete. Budapest, 1875, 113.

⁸ I. Höchsmann, Siebenbürgische Geschichte im Zeitalter der Reformation, III. Archiv des Vereines, 36, 109, 199—200. és Bernhard Capesius, Der hermannstädter Humanist Georg Reicherstorffer. Forschungen zur Volks- und Landeskunde X/1, București, 1967, 35.

⁹ Hans Heltner, Hannis Heltner. Vö. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt, I. Hermannstadt, 1880, 106.

¹⁰ 1496: „Item a Hermano ex parte abgannkh ex duodecimali Cristani Cerdonis de anno 1493 a Johanne Heltnaer.“ Vö. Rechnungen... 222.

¹¹ 1494: „Horbath Paul, Herr Jorg Hecht magister Civium... Hanns Heltner“. Vö. Rechnungen... 155.

¹² 1503: „her Mechel vnd her Hans Heltner (hat gefwrt) ken Fugarysch“. Rechnungen... 372.; „Item her Petter Wolffin vnd her Hans Heltner dy seyn gezogen ken Bolkwsch“. Vö. Rechnungen 372, 376.

¹³ „In duodecimali Johannes Heltner“. Vö. Rechnungen... 547.

¹⁴ Szilády Á., i.m. 323—333.

¹⁵ RMNY, 90, 92, 95, 96. 1551-ben Heltai arra kéri a kolozsvári bírót, hogy István prédikátort, kit Kendi Ferenc maga birtokára akarja küldeni, marasztaltassa meg, mert nála nélkül nem boldogul. Vö. Szilády Á., i.m., 333.

¹⁶ RMNY, 172.

¹⁷ Károlyi Péter stilsztikai és verstani kézikönyvébe (Kolozsvár, 1567. RMNY, 236.) több diaktársával együtt Stephanus Julensis is verset írt.

¹⁸ „Item 19 Augusti misso Petro Lugossy ad nuptias domini parohi Coloswariensis expense flor 1“. Vö. Czóbel Ernő, Heltai Gáspár dialógusa a részegségről és tobzódásról. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1911, 115.

¹⁹ Aki csak tehette, elbujdosott Kolozsvárról a pestis elől: „[1574] Julusnak 22 Napian Jöttek vala zeben melle az halal előt Koloswarrol Pullacher Istwan felesegestől, zöch Marton esmeg felesegestől és hercheg Antal leanyaual, de az zebeni vrain benem bochatak az varasban“. Vö. Magyar Könyvszemle, 1896, 373.

²⁰ 1574. nov. 18: „homines Ferenczy primarius et alter Anthonius Herceg Regius Judices civitatis... domina Sophia relicta Reverendi quondam domini Casparis helay“. (Vö. Pirnát Antal — Végh Ferenc, Új adatok Heltai Gáspárról. ItK, 1956, nr. 1, 73.

²¹ 1556- és 1561-ben Petrus Eppel (Eppel peter) Kolozsvár egyik tanácsura (iurati cives civitatis Colosvariensis — Colosuari eskeut Polgár). Vö. Jakab Elek, Oklevéltár Kolozsvár története II. és III. kötetéhez. Budapest, 1888, p. 33, 60.

²² 11 Septembris 1559: „Johannes Opel (sic!) Transyluanus“. Vö. Karl Fabritius, Die siebenbürgischen Studierende auf der Universität zu Wittenberg im Reformationszeitalter. Archiv des Vereines. Neue Folge, II., 141.

²³ Jakab Elek, i.m. II., 175.

²⁴ 1579: „29 Mai. Eppel Janosnak, az magyar predikátornak, az Eskola mes-
ternek attam fl. 3...3 Decembriss. Az zaz vrain vegzesse zerint fiztettem Eppel
ianosnak az predikátornak zolgalataiba u. fl. 50“. Vö. Keresztény Magvető, XIV,
1872, nr. 2, 111—112.

²⁵ Az 1556—57-es években Bocskai György, mivel Ferdinánd pártjára tért,
Kolozsváron az Eppel házban volt elzárva. Itt, az ún. szarvas házban született
1577. január 1-én Bocskai István, a későbbi erdélyi fejedelem. Segesvári Bálint
krónikája szerint 1606. október 25-én az óvári Eppel Házat felékesítették a Boc-
skai család címerével. Vö. Erdélyi Történelmi Emlékek, IV., 165—167.

²⁶ Az Eppel családnak a XVII. század elején is éltek Kolozsváron tagjai.
Így az 1618—1620-as években Eppel Mihály ötvösmester és tanácsúr óvári háztulaj-
donos volt (1619: „Michael Eppel jurati ciues et senatores ciuitatis Claudiopolis“).
Vö. Jakab E., Oklevéltár II—III., 239.

²⁷ Trausch I., Schriftsteller-Lexikon, II. Brassó, 1870, 104. és Jakab E., i.m.,
II., 794.

²⁸ 1587: „der Ersamen frawen Barbara heltin verlassener witib vorzeiten des
Erbaren Peter hertels“. Vö. Jakab E., i.m. II., 142.

²⁹ Egy 1614. nov. 7-én tárgyalt bírósági egyezkedésnél Helthay Borbála asz-
szony, Enyedi György unitárius püspök özvegye, mint második tanú van megem-
lítve. Vö. Jakab E., i.m., II, 530.

³⁰ Az akkor még unitárius Szilvási János 1586-ban megírta Ujegyházi Fem-
mich János nekrológiát (Epiciedion de morte viri et doctrina et pietate egregie
excvlti. Vö. RMNy, 587.), melyben ifj. Heltai Gáspár a nyomtatvány impresumá-
ban magát Femmich tanítványának mondja (Clavdiopoli 1586 a discipulo Caspare
Helt).

³¹ 1603-ban szólóje volt Szászfenesen („vinea... promontorio Szászfenes Cas-
paris Heltai...“). Vö. Veress Endre, Básta György, II., 206.

³² „Eötveös András fő Gasparum Helti regium urbi iudicat“. Vö. Jakab E., i.m.
II., 346.

³³ Herepei János, Kísérlet a kolozsvári Heltai-nyomda tulajdonosainak meg-
állapítására. Vö. Adattár szellemi mozgalmaink XVII. századi történetéhez, III.,
Budapest—Szeged, 1970, 455—458.

³⁴ „Orbatus lumine, senio confectus obiit“ 1617. oct. 10. Vö. Tóth Kálmán,
Könyynyomatató Makai Nyíró János deák (Fejezet a Heltai nyomda történetéből).
Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének 80-ik évfordulójára. Bukarest, 1957, 588.

³⁵ Egyik gyermeke 1593. IX 30-án, egyik kislánya 1602. dec. 22-én s egy másik
lánya 1614. április 4-én hal meg. (Az utóbbi Heltai Anna lenne?)

³⁶ Jakab E., i.m., II., 302, 374.

³⁷ Jakab E., i.m., II., 248. és Herepei János, Adattár, I., 67.

³⁸ Herepei János, Adattár, III., 459.

³⁹ „1637 11 oct holt meg az öreg Szörös Mátyás uram, a ki 40 esztendeig volt
az tanácsban, végtére megveték az ő keménységét hogy sem királybiróvá, sém
pedig divisornak nem választák.“ Vö. Segesvári Bálint krónikája, 213.

⁴⁰ Halotti beszédek... Colosvarban, Nyomtatott Helthus Gáspár Muehelye-
ben 1660 esztend... Apud Johannem Ravium impressit Georgius Abrugi 1660; a
három nyelvű Cato impressuma: Clavdiopoli, Typis Helthanis Apud Joannem Ra-
vium, impressit Georgius Abrugi 1659. Vö. RMNy, II. nr. 928. és 953.

⁴¹ Herepei János, A Heltai-nyomda sorsa. Vö. Adattár, III., 462—464.

⁴² Bodoczi Sándor, Püspöki vizsgálat Abrudbányán 1648. júl. 27-én. Keresz-
tény Magvető, 1908, nr. 1, 38.

⁴³ „Az ifju Szörös Mátyás, szász nation való prédikátor, kolozsvári fiu, egy
nehány esztendeig prédikátor levén, sok ujságokat követvén: hogy a város meg
nem engedte neki, nem akart szolgálni, az város csak békét hagyta neki és más
papot hozának... 1638 Szörös Mátyás pap, az ecse Szörös András... uj sectát
indítának az mely miatt Kolozsváratt és az Székelyföldön illetlen dolog követ-
kezik, az mint az embereket az Krisztus feleöl examinálták.“ Vö. Segesvári Bálint
krónikája, 205—206. és Keresztény Magvető, IX, 1874, 158, 161.

A HELTAI NEMZETSÉG CSALÁDFÁJA

Generáció

X = születés
O = házasságkötés
+ = halálozás

I.
Johánn vagy Hans Heltner × kb. 1460; +1521
szébeni patrícius, tanácstag

Bartholomeus Heltner?

Magdaléna Heltner
jegyese: Nicasius
Reicherstorffer
férje: Johann Hecht O 1521
tanácstag, városi
jegyző¹

Gyulai?

Gyulai István, krakói deák, 1531
Kolozsvári magyar lelkész kb. 1557—1560
Dézsi prédikátor 1561—?

ifj. Gyulai István?

Heltai Zsófia
férj: Eppel János kolozsvári
szász prédikátor
× kb. 1540, +1582

Heltai Borbála

férj: 1) *Georg Ottmann*
2) *Hertel Péter* +1584
előtt
3) *Enyedí György*
unitárius püspök
×1555, +1597

ifj. *Heltai Gáspár*
Könyvnyomató,
királybíró (1606),
szász nemzetiségű
tanácsúr
Városi jegyző (1611—1617)
× kb. 1560; +1617. X. 10.

Gyerek +1593. IX. 30 *Leány* +1602. XII. 22.

Heltai Anna, X? +1614
Férj: *Hosszú Tamás* alias
Thomas Lang (1621),
Kolozsvári sáfár
polgár, városi
számvevő

IV.

II.

Gaspar Heltner (Helth)-Heltai Gáspár
Kolozsvári főpap (1544-től), majd szász
lelkész, nyomdász és író. × kb. 1510 + 1574

O 1544. VIII.
Gyulai Zsófia X?; +1582

III.

ifj. Hosszu (Lang) Tamás

Hosszu Kata
férj: Lintzeg János
kolozsvári
krónikás és
főbíró

Hosszu Borbála
férj: Kerekés
(Wagner) Péter

Hosszu Margit
férj: Szőrös (Rau, Rav) Máttyás, id.
kolozsvári szász tanácsúr
+1637. X. 11.

ifj. Szőrös (Rau, Rav) Máttyás +1661
kolozsvári szász-unitárius
lelkész, 1638 óta

Szőrös (Rau, Rav) András
kolozsvári szász patricius 1644-ben
kálvinista hitre tér

VI.

Szőrös (Rau) János +1686
juratus assesor, 1647-ben
nemességét kap. A Heltai-
nyomda tulajdonosa

VII.
Szőrös (Rau) Péter
abrudbányai unitárius
polgár, bányatulajdonos

¹ Franz Zimmermann, Chronologische Tafel der Hermannsstadt Plebane, Oberbeamten und Notare in den Jahren 1500 bis 1884. In Archiv des Vereins XVI. 1884, 532. 1.

KASSAI ISTVÁN 1629-i ÉNEKGYŰJTEMÉNYE

A győri Bencés Székház könyvtárának régi anyagát rendezve egy olyan könyvecske került elő, amely megérdemli, hogy figyelmet fordítsunk rá. Egy 8×11 cm-es nyomtatványról van szó, amelynek hiányzó első lapját kéziratos címlappal pótolták:

NOVI TESTAMENTI AEDITIO POSTREMA

Per. Des. Erasmum Roterodamu(m)

una cum canonibus Diui Eusebij.

Basiliae

In Officina Frobeniana. A.D.M.D. XXX.

A fekete kötéstábla valószínűleg a XVII. század elejéről származik. Bőrrel bevont fa; a kötést egykor rézkapcsok fogták össze. Alig olvasható a kötéstábla felső részén a bőrbe nyomott NOVUM szó, a hátsó táblán felül a TESTAMENTUM szó betűzhető ki. Az alsó szegélyen a következő betűk látszanak: ST KA.

A nyomtatványhoz a kötet elején 23, a végén pedig 31 számozatlan, részben üres, részben kézzel írt levél van fűzve. A kötet metszésének egységes mintája bizonyítja, hogy a toldalékok már szervesen beleilleszkednek ebbe a kötésbe. Egy bejegyzés pedig támpontul szolgál a kötés idejének meghatározásához: 1629 körülnek kell tartanunk.

A nyomtatvány elé kötött levelek nagyrészt üresek. Az első oldalon Epiktétosz néhány sorát olvashatjuk:

Epictetus Cap. 11. Nunquam de ulla re diceris, perdidisti hanc, sed reddidi: filiolus obiit — redditus est, praedium est ereptum — an non id quod est reditu(m). At malus est qui eripuit: quid id tua refert, per que(m) repetierit is, qui dederat; sed quan diuconcesserit tanquam alienu(m) id curato, ut cauponam viator.

A második levél *a* oldalán: Textus ex Propheta Amos. Cap. VIII. 11. Imé el jönnek az napok, ugymond az Ur: es éhségetboczátok az földre, nem az kinyer ehségit: sem az viz szomnyuságát, hanem az Ur igije hallása(nak) Es megh indul(nak) az tengertől fogva az tengerigh, es Eszaktól fogva Nap keletigh: kerengenek keresuen az Ur igeit es ne(m) talállyak. Azon az napon el fogyatkoz(na)k az Szép Szüzek, es az iffiak, az szomnyusagh miat. Hic Finis.

Ez a bibliai idézet más kéz írása, míg a címlap és az első Epiktétosz-részlet, majd a 22. levél *b* oldalán található Epiktétosz-idézetek ugyanattól a kéztől valók.

22. levél *b*: Epictetus. Cap. 38. Quemadmodu(m) in ambulando caues, ne clavum calces, pedem ne distorqueas; sic in degenda uita caues, ne gubernatrice(m) actionu(m), mente(m)tuam, laedas quod si in re anaquaue observabimus — omnia cautius aggredimur. Cap. 33. Si quis tibi nuntiavit quidam tibi maledicere: ne refuta, quae dicta sunt, sed respode: eum nescisse caetera tua vitia, na(m) alioquin non illa sola fuisse dicturum.

A 23. levél *a* oldala a már ismertetett címlap. Maga a nyomtatvány az a2 levéllel kezdődik: „Des. Erasmus Roterodamus pio lectori S. D.“